

УЧНІ ВОЛИНСЬКОГО ЛІЦЕЮ 1819–1833 РР.: ПОРТРЕТ ЗБЛИЗЬКА

Назар Багнюк

Система, напрямки, структура і зміст навчально-виховної роботи в усіх навчальних закладах різних часів і народів відрізняється між собою багатьма ознаками. Проте всі вони завжди мали дві спільних риси: учасниками навчального процесу виступають учителі й учні (вихователі та вихованці), а ключовою фігурою був і залишається учень (вихованець), бо саме заради нього вибудовується вся структура навчальної і виховної роботи в кожному освітньому закладі.

У цьому аспекті бачимо доцільним дослідження соціально-навчального статусу та світоглядно-морального портрета типового ліцеїста — учня Волинського ліцею, який навчального закладу, що був історичним попередником нашої академії. Таку тематику висвітлювали у своїх роботах українські дослідники Світлана Коляденко, Наталія Дем'яненко, Кіра Шамаєва, Валентина Шандра, Роман Кирчів, Оксана Карліна, Олександр Соловей, Володимир Собчук, а також польські науковці Анджей Шмит, Станіслав Маковський, Олаф Крисовський, Уршуля Маковська й інші.

У 1819 році Волинську гімназію перейменовано на Волинський ліцей — вищий навчальний заклад, підпорядкований Віленському університету. З перших днів функціонування для Ліцею стала характерною висока організація освітнього процесу, а це створило сприятливі умови для підготовки талановитих фахівців у різних галузях знання й активних діячів соціально-громадського життя, серед яких — філософи й історики Ян Сенкевич, Кароль Сенкевич і Тит Шелевський, белетристи Ян Совінський і Густав Олізар, поети «української школи» Маврицій Гуславський і Тимко Падюра, професор медицини і громадський діяч Кароль Качковський та інші.

Серед дослідників була поширена ідея, згідно з якою причиною переведення Ліцею у Київ стала участь викладачів і ліцеїстів у Польському повстанні 1830 — 1831 років. Однак свідчень такої участі історичні документи не дають. Навпаки, низка матеріалів підтверджують, що викладацький та учнівський колективи до повстання причетними не були. На користь такої думки говорять факти відсутності будь-яких репресій зі сторони царської влади щодо персоналії Ліцею та самого навчального закладу, хоча царизм жорстоко карав за будь-які повстанські настрої, а не лише за повстанські дії. Офіційні особи письмово, зокрема в листуванні між собою, стверджували про непричетність Ліцею до повстання, яке завершилося в 1831 році, а навчання в Ліцеї продовжилося до 1833 року. Об'єктивні причини припинення навчального процесу в такому відомому на той час закладі освіти, безперечно, були (насамперед ідея створення вищого навчального закладу на Заході Російської імперії, тобто Київського університету святого Володимира, базою для якого стала база Волинського ліцею з Кременця), а приводом стала втеча шести ліцеїстів з навчального закладу (через 2 роки після завершення повстання). Царські освітянські чиновники визнали цей вчинок настільки тривожним, що доповіли про нього цареві Миколі I, який негайно прийняв рішення: «До переведення Ліцею (в Київ) його закрити, а дітей відпустити до батьків». З цього можемо зробити висновок: Польське повстання 1830 — 1831 років до переведення Ліцею в Київ безпосереднього відношення не мало; здійснено це переведення з об'єктивних причин, а поштовхом став протизаконний вчинок ліцеїстів.

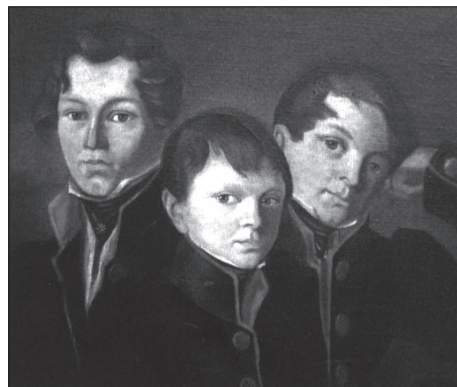
Кількість учнів Ліцею не була стабільною. Для прикладу, в 1820/1821 навчальному році вона складала 731 чоловік, з них 1 клас — 114; 2 клас — 117; 3 клас — 101; 4 клас — 70; I курс (однорічний) — 112; II курс (дворічний) — 24; III курс — 168; IV курс — 26 учнів. В 1827/1828 навчальному році кількість ліцеїстів досягла 898 осіб, а потім зменшувалась і перед переведенням Ліцею до Києва склала менше 600 осіб. Причому контингент ліцеїстів на старших курсах додатково поповнювався за рахунок притоку молоді зі шкіл нижчого рівня.

У 1829/1830 навчальному році у Ліцеї нараховувалося 601 учень. За їх соціальним станом 524 ліцеїсти (87,2 %) були родом із дворянських сімей. На інших (вихідців із духовенства, дітей міщан, колишніх кріпаків) припадало тільки 12,8 % контингенту учнів. Дані по віросповіданню (ті ж самі 524 ліцеїсти були римо-католиками) підтверджують інформацію, що абсолютну більшість учнів Ліцею склали поляки, а до згаданих 12,8 % входили українці, росіяни, євреї.

У Ліцеї був десятирічний курс навчання: чотири однорічні класи та три дворічні курси. Навчання носило енциклопедичний характер. Ліцеїстививчали російську, польську, німецьку, французьку і латинську мови як обов'язкові, а також англійську та грецьку — за бажанням. Серед інших світських предметів — географія, історія, ботаніка, математика, фізика, хімія, а також предмети університетського рівня: вища математика, архітектура, технологія. Обов'язковими були богословські предмети. Викладання велося польською мовою. Ліцеїсти охоче відвідували також необов'язкові річні курси бібліографії, загальної граматики, наукової енциклопедистики та ін. Чацький планував ввести викладання археології, «історії наук і мистецтв», дипломатії, логіки, ще декілька іноземних мов.

Метою навчання в Ліцеї були глибокі знання учнів та їх підготовка до активної практичної діяльності в усіх сферах суспільного життя. Для цього у складі

го плану. Провідна роль належала мовам, літературі, праву, історії; читалися курси логіки, історії наук і мистецтв. Філологічні дисципліни були спрямовані на оволодіння учнями грамотністю письма та вміння висловлювати власну думку, на сприяння розвитку здібностей талановитої молоді.

Заслугує уваги методика вивчення історії: спочатку викладали сучасну історію, насамперед історію Вітчизни і країн Європи, а пізніше, на старших курсах, — давню історію. Її використовували для того, щоб учні могли застосувати знання і підходи сучасної історії до аналізу подій недавнього і далекого минулого, а також оцінити сучасні історичні реалії у контексті історичної минушини. Потім Йоахим Лелевель і його послідовники доповнили вивчення історії причинно-наслідковими зв'язками

Ліцею організували ряд професійних шкіл: механіків, геометрів, акушерів, ветеринарів, гувернанток, аграріїв. Система навчання була такою: юнак чи дівчина, котрі прибували до навчального закладу, протягом чотирьох років здобували загальну освіту на рівні гімназії; частина з них на цьому освіту завершували, інші вступали до згаданих професійних шкіл, а окремі продовжували освоювати науки на трьох дворічних курсах, де здобували знання математично-природничого, юридичного та гуманітарного профілів.

Навантаження на учнів було максимальним. Хоча робочий тиждень офіційно нараховував всього 20 годин академічного часу, ліцеїсти були зайняті від п'ятої години ранку до дев'ятої години вечора. За цей час вони відвідували чотири лекції: дві до обідньої перерви і дві — після обіду. Перед кожною лекцією ліцеїст готував домашнє завдання і передавав його домашньому учителю та класному аудиторю.

Кадровий склад і матеріальна база Ліцею дозволяли ліцеїстам успішно виконувати складні навчальні завдання. Проте виникали проблеми, пов'язані з їхньою надмірною завантаженістю. Навіть звучали зауваження, що велика кількість загальноосвітніх предметів, зокрема іноземних мов, не дозволяє вихованцям ґрунтовно осягати фахові дисципліни. Інші викладачі у відповідь на такі зауваження наголошували, що широка загальноосвітня підготовка сприяє підвищенню рівня освіченості ліцеїстів, дає їм змогу стати висококультурними громадянами.

Навчальний процес носив гуманітарну спрямованість: суспільно-гуманітарні предмети складали більше половини навчально-

в історичних подіях, визнанням важливості економічного та соціально-культурного життя.

На початку викладання професори зверталися до учнів із промовою, де розкривали зміст і значення свого предмета. Викладачі готували підручники за власною методикою. Навчання йшло у тісному зв'язку із практикою. Так, при вивченні географії та ботаніки ліцеїсти подорожували Кременеччиною і створювали карти місцевості, формували гербарії.

Практичними за формою були екзамени з навчальних дисциплін, що проводилися після вивчення предмета. Екзамен із права проходив у формі аналізу судової справи, яку професор права брав у Кременецькому повітовому суді, — і ліцеїсти застосовували свої знання, аналізуючи зміст, хід і результати конкретного судового процесу.

Система захоплення ліцеїстів до якісного навчання включала різноманітні заходи. Для прикладу, окремих випускників-відмінників направляли в університети Західної Європи, після закінчення навчання в яких вони повертались до Кременця і займали посади викладачів. Так було підготовлено професора логіки Міхала Вишинського, викладача агрономії Міхала Фричинського, викладача біології Антонія Анджеєвського, викладачів літератури Антонія Мальчевського та Юзефа Коженювського та інших.

За тодішньою статистикою, у 1826/1827 навчальному році із 566 ліцеїстів 77 навчалися відмінно, 192 — добре, 270 — посередньо (задовільно) та 27 — погано (незадовільно). Отже, за нинішніми підходами якісну успішність (відмінно і добре) показали 47,5 % ліцеїстів, посередні знання — 47,7 %, а незадовільні оцінки мали

4,8 %, тобто із 20 ліцеїстів один був невстигаючим [2, 111]. З однієї сторони, це свідчить про високу вимогливість до знань учнів Ліцею, а з другої — про жорсткий і постійний контроль за їх навчальними успіхами.

Була сформована також суворая система контролю за поведінкою вихованців. У кожному класі та на курсі діяли дозорці, які здійснювали контроль за поведінкою і навчанням учнів, і цензори, котрі доповідали керівництву про відсутність на лекціях та інші порушення, що трапились у класі чи на курсі. Спостереження та висновки дозорців і цензорів фіксувалися письмово у спеціальних книгах і відомостях. Там записувалися не тільки дані про те, як ліцеїст вчиться, а й про стан його здоров'я, які має книги, якими особистими речами користується, скільки має кишенькових грошей. Контроль за ліцеїстами здійснювався і на місцях їхнього проживання.

Дуже суворі вимоги перед вихованцями ставив Статут навчального закладу. Крім чітких вимог навчальної дисципліни, там були прописані правила поведінки поза Ліцеєм: ліцеїст не мав права вийти до міста чи виїхати за його межі без дозволу керівництва; не міг мати в квартирі домашніх тварин; заборонялись ігри в карти і навіть у шахи, а також тютюнопаління.

Статистичні дані щодо стану навчальної дисципліни в Ліцеї підтверджують наявність чіткої системи і систематичного контролю дирекції за поведінкою вихованців.

Якщо порівняти дані з навчання ліцеїстів, то більше половини їх (52,5 %) показували знання, нижчі середнього рівня, то в питаннях навчальної дисципліни показники були значно вищими: «зразково» і «похвально» поводитись 85,4 % учнів, і лише до 93 з них (14,6%) були дисциплінарні претензії; всього 6 ліцеїстів із 633 (0,9%) були явними порушниками навчальної дисципліни.

До покарань за дисциплінарні порушення відносились зауваження, публічна догана, вивішування прізвища порушника на дверях навчальної аудиторії, сидіння на «чорній» (ослячій) лаві, заборона виходу в місто, тимчасовий арешт, стояння навколішки в коридорі із піднесеними або зав'язаними за спиною руками і навіть тілесні покарання. Правда, останні офіційно були заборонені, та все одно інколи практикувалися.

Достатньо змістовним було позанавчальне життя ліцеїстів. У різноманітних урочистостях, театральних виставах, концертах та інших мистецьких дійствах ліцеїсти брали участь як пасивні глядачі та як активні виконавці. Вони, зокрема, були постійними учасниками конкурсного заходу «Показ талантів», де, крім сценічної майстерності, демонстрували свої здібності з музики, співу і танців. Особливою культурно-розважальною подією була щорічна маївка в першу неділю травня на березі р. Ікви між селами Млинівці та Березці. Такі маївки мали насичену мистецьку, спортивну і розважальну програми, в яких брали участь також батьки і викладачі Ліцею.

Долучалися ліцеїсти і до музичної культури: їх навчали вокальної, хорової та інструментальної музики. Вони грали та співали в храмах Кременця. Для музичного розвитку вихованців навчальний заклад мав досвідчені кадри педагогів-музикантів і закупляв струнні та духові музичні інструменти, інше необхідне обладнання.

Протягом навчального року проводили 16 балів і карнавалів під патронатом керівництва ліцею і батьків, куди допускалися ліцеїсти, котрі не мали дисциплінарних покарань. Наприкінці кожного навчального року організували великий пікнік, а у травні — походи Кременеччиною разом з викладачами та батьками. Цікавий момент: традиційно під час таких мандрівок ліцеїсти вітали своїх викладачів, підхоплюючи їх на руки, підкидаючи вгору з вигуками «Віват!» і називаючи прізвища.

До Кременця для виступів перед ліцеїстами запрошували видатних митців Європи (музикантів, художників, драматичних акторів), а самі вихованці Ліцею мали змогу займатися музикою, танцями, малюванням, фехтуванням, плаванням і верховою їздою, проте все на платних засадах.